Alle tiders Nordsjælland

MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2020

Sløjfningen af Danmarks største koldkrigsanlæg i Gribskov

AF MICHAEL H. AHLSTRÖM

I årene 2015-2018 fulgte Michael H. Ahlström fra Museum Nordsjælland nedrivningen af de militære anlæg i Gribskov. Michael havde stor viden om militærhistorien i Nordsjælland fra sit mangeårige virke ved museet, hvor han blandt andet skrev bogen "Gennem kampe til stjernerne", der omhandler et flystyrt i Gribskov under 2. verdenskrig.[1] Mens arbejdet i Gribskov stod på, blev Michael ramt af kræft. Han døde i september 2019 kun få måneder efter, at han havde lagt sidste hånd på sin rapport, der er illustreret med hans egne fotografier. Denne artikel er baseret på Michaels rapport og er redigeret af museumsinspektør Liv Appel. Artiklen sætter de militære anlæg i Gribskov ind i en historisk ramme og beskriver selve nedrivningen.

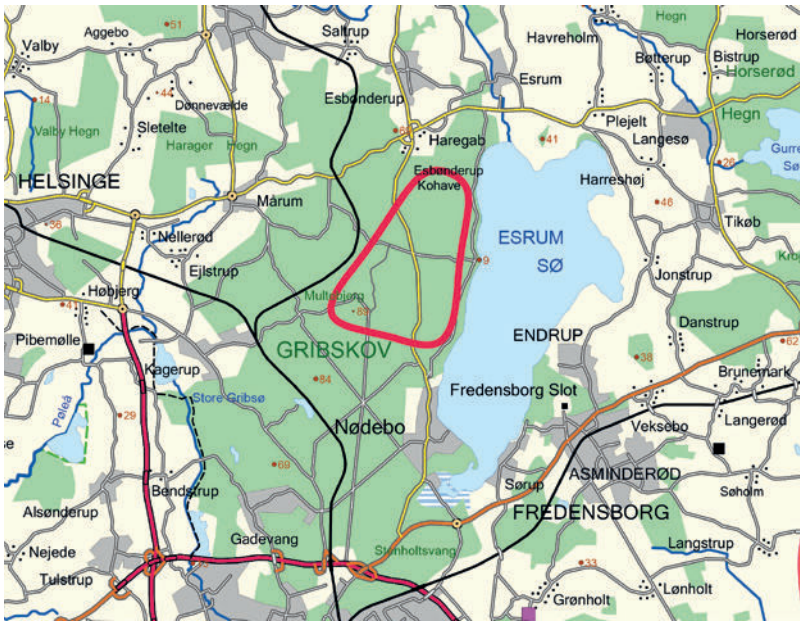

På kortet er den omtrentlige udstrækning af de militære koldkrigsanlæg i Gribskov vist med kraftig rød streg. Indeholder data fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering, Danmark 1:200.000, vektor.

Historien om ammunitionsdepotet og radarstationen

Ammunitionsdepotet i Gribskovs nordlige halvdel har en historie, der både knytter sig til 2. verdenskrig og den kolde krig. Depotområdet fik betegnelsen "FKO-139 Depot Gribskov", og det blev opført i flere etaper i årene 1940-1992. Fuldt udbygget omfattede depotet i Gribskov 610 hektar – et areal svarende til ca. 1500 fodboldbaner. Heraf lå 207 hektar med 24 bunkere i skoven vest for Gillelejevej, mens de resterende 403 hektar med i alt 113 bunkere og 13 andre bygninger var placeret øst for vejen.

I depotområdet blev der opbevaret stort set alt fra missiler over 150 mm haubits-granater til mindre våben, håndvåben og store mængder forskellig ammunition. Gribskov Depot regnedes for Danmarks største ammunitionsdepot, og det var et af den kolde krigs mest markante militære anlæg. Depotet indgik sammen med tre andre depotområder i det danske forsvars territorialforsvar. Siden den kolde krigs afslutning i 1989 og forsvarets indretning til internationale opgaver har der imidlertid ikke været brug for et så omfattende anlæg til opbevaring af udrustning og ammunition. Foruden

depotet blev der i 1954 etableret en radarstation på Multebjerg i Gribskov, "FKO-773B Radarhoved Multebjerg", der fungerede helt frem til 2010.

Da Forsvaret i sin tid fik dispensation fra skovloven til at placere de militære anlæg i Gribskov, skete det med krav om reetablering af arealet, dersom bygningerne blev taget ud af brug. I 2015 påbegyndte Forsvaret derfor nedrivningen af størstedelen af de militære anlæg i Gribskov. Nedrivningen foregik frem til 2018 og skete i nært samarbejde med Naturstyrelsen. Museum Nordsjælland førte tilsyn med anlægsarbejdet for at dokumentere de militærhistoriske anlæg og sikre fortidsminderne i skoven.[2]

De ældste depotbygninger i Gribskov

I 1939 rejste Krigsministeriet spørgsmålet om etablering af ammunitionsdepoter i Gribskov over for Skovvæsenet, hvilket resulterede i, at der i 1940 blev indgået en overenskomst om opførelsen af fire lave, grundmurede depotbygninger i Fændrikvang på Esrum Distrikt på hver 144 m^2. Kun den ene af disse bygninger, nemlig depotbygning nr. 1 ved Hvideportvej, har undgået nedrivningen i årene 2015-2018, da den rummer el-fordelingstavlen til de bunkere, der endnu findes i Gribskov.

Museum Nordsjælland forsøgte forgæves at få bevaret depotbygning nr. 4, der havde en særlig spændende historie knyttet til den danske modstandsbevægelse. Det lykkedes dog ikke at redde bygningen, da de elektriske kabler i området var gravet op, og Forsvaret mente, det ville blive for omkostningstungt at reetablere elforsyningen til depotbygningen.

De fire depotbygninger blev beslaglagt kort tid efter den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940. Her lod tyskerne oplagre diverse materiel, som mod krigens slutning blev overført til Østfronten. Herefter stod depotbygningerne tomme. Tyskerne holdt dog stadig øje med bygningerne, og to gange om dagen passerede en patrulje forbi. Alligevel valgte danske modstandsfolk i 1945 at anvende

Depotbygning nr. 4 blev anvendt af frihedskæmperne under 2. verdenskrig.

den sydligste af bygningerne, depotbygning nr. 4, til ompakning af de containere, der blev kastet ned over Gribskov. Denne bygning lå tæt ved nedkastningsstederne, og den var nem at komme til uden at vække opsigt. Det var ganske vovet gjort af modstandsfolkene, men på den anden side drømte tyskerne ikke om at lede efter containere eller modstandsfolk i deres eget depot.

Bunkere og andre bygninger fra den kolde krig

Opførelsen af de mange betonbunkerne i Gribskov knytter sig til Marshallplanen og den kolde krig. Marshallplanen var et amerikansk hjælpeprogram i årene 1948-1951, hvis formål var at støtte genopbygningen i 16 europæiske lande efter 2. verdenskrig samt at forhindre en kommunistisk samfundsomvæltning i Vesteuropa.

Efter Danmarks indtræden i NATO blev der behov for mere lagerkapacitet, og i 1951 påbegyndtes opførelsen af de første 10 betonbunkere til opbevaring af ammunition vest for Esrum Sø i Gribskov. I 1953-54 opførtes yderligere 42 bunkere i skoven øst for Gillelejevej, men forsvaret ønskede sig flere. I 1956 blev der derfor indgået kontrakt med Skovvæsenet om, at Forsvaret kunne udvide depotområdet med 1,8 hektar i Fændrikvang ved Esrum Sø samt i Burevang og Kalvehave vest for Gillelejevej. Der udlagdes et nyt system af bunkere, der var forbundet med veje samt alarm- og elkabler.

Der er to typer bunkere, type 2 og 2A. Type 2 har et grundareal på 136 m^2, mens type 2A måler 150 m^2, da den omfatter et ekstra forrum ved den venstre indgang. De fem bunkere i "Gennemgangsområdet" på Hvideportvej var større og havde et areal på hele 256 m^2. "Hjemmeværnets Materielhistoriske Samling", der blev lukket og opløst i 2010, havde i mange år til huse i en af disse store bunkere, bunker nr. 107.

Inden for hver af disse tre typer var bunkerne påfaldende ens indrettet, og kun småting adskilte den ene fra den anden. I bunker nr. 12 var der skre-

Indgangen til raketbunker nr. 125, der blev anvendt til opbevaring af missiler.

vet en besked på en af væggene. Hvem, der har skrevet den vides ikke, men måske var det en soldat, der var kommet lettere til skade under arbejde i bunkeren, og så var blevet lovet at blive afhentet: *"Her har jeg siddet i timevis, og ventet på at redning skulle komme, men ingen tænkte på, hvad jeg led, for kaffetid var ikke omme".*

I 1959-60 blev depotområdet udvidet i nordlig retning med syv såkaldte "raketbunkere" i Ostrup Kobbel. Disse bunkere skulle rumme missiler af typen "MIM-14 NIKE Hercules" og "MGR-1 Honest John", der både kunne føre konventionelle og atomare sprænghoveder. Sprænghovederne blev opbevaret i bunkere andre steder i Gribskov. Honest John-missilerne blev udfaset i 1970'erne, og fra 1980'erne blev raketbunkerne benyttet til opbevaring af 155 mm Haubits-granater og anden ammunition.

Senere anlagdes bygningskomplekset ved Hvideportvej, "Gennemgangsområdet", som foruden de nævnte bunkere også omfattede lokaler til administration, værksteder, kantine og opholdsrum til de 60 ansatte på depotet. Efterhånden svandt arbejdsstyrken ind til 13 mand, der blandt andet modtog beslaglagte våben og sprængstoffer fra politiet og stod for ammunitionstransporterne til blandt andet Høvelte, Antvorskov, Vordingborg og Oksbøl.

Den yngste af de militære bygninger i Gribskov var eksplosivstofværkstedet fra 1992. Det var en rød murstensbygning, der var sikret mod lynnedslag. Indvendigt var alt fra døre og vinduer over lys-

Eksplosivstofværkstedet fra 1992.

De fire radartårne på Radarstation Multebjerg.

armaturer og udsugningsanlæg til vandrør og skraldespande desuden antistatisk sikret med jordførende kobberbånd.

Radarstationen på Multebjerg

Kort efter afslutningen af 2. verdenskrig blev der oprettet en "Kyst- og luftradarkommission", der senere skiftede navn til "Krigsministeriets og Marineministeriets radarkommission af 1949". Fra England indkøbtes fem radarer, der skulle bruges til at uddanne personale og skaffe erfaringer, før man gik i gang med at bygge et mere omfattende system. I oktober 1950 blev "Det danske Flyvevåben" etableret ved en sammenlægning af hærens og søværnets flyvetjeneste, og det overtog radarkommissionens opgaver. I kraft af NATO-samarbejdet, som Danmark havde tilsluttet sig i april 1949, var det danske forsvar blandt andet forpligtet til at udføre overvågning af luftrummet. Derfor blev der i 1950'erne, med økonomisk bistand fra USA, oprettet radarstationer flere steder i landet.

En af disse stationer var Multebjerg, hvor man begyndte byggeriet i januar 1954. Multebjerg er Gribskovs højeste punkt, 89 meter over havet.[3] På Multebjerg blev opført fire radartårne. Tårnene nr. 22-23 var beton-gittertårne til såkaldte højdefinderradarer. I 1970 blev den oprindelige søgeradar, der ligeledes var monteret på et betongitter-tårn nr. 24, afløst af et 30 m højt tårn, nr. 26, hvorpå der sad en "Long Range Detection Radar", LORD, med rækkevidde på over 400 km. Desuden blev der opsat en 60 meter høj radiomast i området mellem tårn nr. 22 og 23.

Den 24 tons tunge LORD-søgeradar udsendte sit

Forsøg med sprængning i bunker nr. 224. Den hvide cirkel markerer døren, der flyver afsted.

sidste bip i december 2010, da man ikke længere skulle overvåge luftrummet over Danmark fra Multebjerg. Frem til den officielle lukning den 18. januar 2011 var radarstationen på Multebjerg betjent af 26 mand.

Nedrivningen 2015-2018

For at undgå forurening blev der i foråret 2015 udført tekniske undersøgelser forud for nedrivningen af de militære anlæg i Gribskov. Særligt bunkerne viste sig at være problematiske, idet den maling, der var anvendt på døre og betonmure, indeholdt miljøfarlige stoffer som bly, zink og andre tungmetaller. Desuden var vægge og gulve fulde af PCB (polyklorerede bifenyler). Det betød, at indgangene til hver bunker indledningsvis måtte indkapsles, hvorpå man fjernede malingen med sandblæsning. Dernæst blev gulve og vægge raspet af, indtil man nåede til PCB-frit beton.

Før selve nedrivningen kunne påbegyndes, blev jorden, der dækkede bunkerne, fjernet. Jern, asfalt og beton fra de nedbrudte bunkere skulle nu sorteres til genbrug. Både øst og vest for Gillelejevej blev der anlagt såkaldte "knusepladser", hvor betonen fra bunkerne blev lagt i nogle store knusemaskiner, som pulveriserede brokkerne. Herefter kunne den køres bort til diverse forhandlere af vejmaterialer.

Fire bunkerne blev dog fjernet på anden vis, nemlig ved sprængning. Forsvaret ønskede således at undersøge, hvor stor skade der skete på bunkerne, hvis man anbragte en sprængladning inde i dem. De fire udvalgte bunkere var nr. 217 og nr. 222-224, der alle lå relativt isolerede i den vestlige del af depotområdet.

I de første tre bunkere, bunker nr. 217, 223 og 224, anbragte man mindre sprængladninger i det venstre rum ca. en meter over gulvet. Resultatet kom bag på alle, der deltog i sprængningerne, for

skaderne på de tre bunkere var forbavsende store. Alle steder knækkede taget og faldt ned. De to ståldøre, der havde fungeret som inder- og yderdør og hver vejede 400 kg, blev skudt op til 77 meter væk på grund af trykket fra eksplosionen.

Sprængningen af den sidste bunker nr. 222 foregik med den dobbelte mængde sprængstof. Resultatet var ødelæggende. Bunkeren blev helt ødelagt indvendigt, og det meste af taget faldt ned eller fløj væk sammen med dørene. Skaderne taget i betragtning er det tankevækkende, at hver bunker i sin tid kunne indeholde op til 500 tons ammunition.

Også de fire radartårne på Multebjerg blev renset for miljøskadelige stoffer, før de blev lagt ned ved sprængning. Men det skulle vise sig, at det ikke var helt problemfrit at sprænge radartårnene. Mens radartårn nr. 23 og 26 faldt i første forsøg, måtte der henholdsvis to og tre sprængninger til for at vælte tårn nr. 22 og 24. I alt blev der bortkørt 1635 ton beton fra Multebjerg.

Under forberedelsen til sprængningen af de fire radartårne, blev en gammel brønd opfyldt og forseglet. Den var 40 meter dyb og havde en diameter på to meter, men hvad dens præcise funktion har været vides ikke.

Radartårn nr. 23 væltes ved sprængning. Foto: Jeppe Nielsen.

Efterskrift

Med sløjfningen af Danmarks største koldkrigsdepot er et markant minde om den kolde krig forsvundet. Nogle anlæg har dog fået lov til at blive stående. Det gælder først og fremmest mandskabsbygningerne og værkstederne på Multebjerg og ved Hvideportvej, der anvendes af henholdsvis Hjemmeværnet og Naturstyrelsen. Desuden har man foreløbig valgt at beholde 48 bunkere og en depotbygning i den østlige del af Gribskov, da Naturstyrelsen lejer dem ud til private. Indretning af en bunker til formidlings- og friluftsformål har også været på tale, så man kan informere om koldkrigs-anlæggene i Gribskov på stedet.

Noter

1. Ahlström 2009.
2. Appel og Carstensen 2019, s. 143.
3. Rune 2009, s. 136 f.

Litteratur

Ahlström, M.H. 2009: *Gennem kampe til stjernerne. Et flystyrt i Gribskov,* 1944. Strandbergs Forlag A/S.

Appel, L. og C. Carstensen 2019: Borgen ved Buresø – en velbevaret hemmelighed i Gribskov. *Alle tiders Nordsjælland, Museum Nordsjællands Årbog* 2019, s. 137-144.

Rune, F. 2009: *Gribskov*, bind 2. Forlaget Esrum Sø.